D 1915.3745

A ZAY-UGRÓCZI NÉMET :: VERSES KODEXRŐL ::

ÍRTA

GRAGGER RÓBERT

BUDAPEST SZÉKESFŐVÁROS
HÁZINYOMDÁJA — 1910. —

A zay-ugróczi német verses kodexről.

A trencsénmegyei Zay-Ugrócz grófi kastélya, a Zay grófok ősi fészke szép múzeumon és könyvtáron kívül gazdag levéltárat rejt magában. A vasajtó védte két terem rácsos ablakain át beözönlő napvilág iratokkal telt öreg vaspántos ládákat, faragványos régi szekrényeket és polcokat világít meg. Nem csoda, mert a Zay grófok mindenha ismert irodalompártolók és művelők voltak. A család első nagy egyénisége, Zay Ferenc (1505-1570) a híres diplomata, „Landorfeyerwar el wezessenek okairól" szóló fontos egykorú feljegyzés szerzője, az irodalomban járatos ember, s hű ferdinandpárti létére is a terjedő új hitnek barátja. A mult század elején Zay Imre gróf és neje Calisch Mária bárónő az irodalomnak, nevezetesen a német költészetnek nagy kedvelői voltak s a bárónő maga is jó nevet vívott ki magának a német költőnők között. Fiuk, Károly a reformkornak tekintélyes szavú publicistája és szónoka, e kor legnagyobbjainak barátja volt. — Csak természetes, hogy e régi főuri család, amely az első magyar bárókat adta s történelmünkben, jelesen a magyar protestantizmus történetében fontos szerepet vitt, ősi kastélyában a politikai és az irodalomtörténet számára valóságos kincsesházat őrzött meg. Ennek a jól rendezett levéltárnak, mivel a Zay grófok a legrégibb magyar protestáns főúri család, legnevezetesebb különlegessége a magyarországi protestantizmusra vonatkozó nagyszámú irata. Károly gróf maga a magyarországi négy evangelikus kerület főfelügyelője, vezető férfia egész osztályt tölt ki a reávonatkozó levelezéssel. Nagyon figyelemreméltó e levéltár a politikai történelem szempontjából is; ennek alapján írta meg Thallóczy Lajos Zay Ferenc életrajzát, de fontos forrás a Balassák, Garayak, Calischok és más főuri családok tör-

ténetére nézve is. — Bennünket leginkább irodalomtörténeti anyaga érdekel. Egy szorgalmas ugróczi predikátor Lautsch Márton a XVIII. század közepén rengeteg másolatot hordott össze mintegy harminc vaskos kötetnyi „Collectanea"-kba, melyek különböző értékű másolatok közt (pl. Listius „Mohácsi veszedelme") nagyszámú értékes eredeti iratot is rejtenek. Ezekből s a nagyszámú levelezésekből közöltünk is egyet-mást az Irodalomtörténeti Közlemények XX. kötetében (XVII—XVIII. századi versezeteket, Kossuth Lajos, Széchenyi István gróf, Fáy András, Bajza József, Teleki László gróf leveleit). Csodálatos, hogy a Zay Mária grófnő koráról, amikor pezsgő irodalmi élet folyt a zay-ugróczi és bucsáni kastélyokban, ahol Pichler Karolin, Artner Teréz s talán Grillparzer is megjelentek, ezen költői mulatságoknak alig maradtak nyomai. Talán magával vitte őket a később Sopronba költözött grófnő — nem tudjuk, mert ott sem találhatók.

A levéltár 115. számmal jelzett kézirata külsőleg is magára vonja a figyelmet. Nagy negyedrét kötet ez, amely nyilvánvalóan egykorú préselt és aranyozott disznóbőrkötésben 190 papiroslapon, átlag 25 verssort tartalmazva laponkint, összesen mintegy 4500 verssorból áll. Ami a korát illeti, a már csaknem kurzivvá kapcsolt, de még élesen vágott gót betűk a XVI. század első évtizedeire mutatnak. Ezt a feltevést megerősíti a kodex végén levő kolofon, melynek évszáma Fejérpataky László szíves megfejtése szerint 1535.

E kéziratot két okból ismertetjük. Egyrészt, mert magyarországi kézirat. A német irodalomnak hazánkban keletkezett, vagy megőrzött termékeit feldolgozni pedig a hazai germanistikának feladata. Összevéve elég sok az, amit a magunkéból adhatunk a német irodalomnak. Olyan becses kéziratok, mint az egri érseki lyceumban levő Willehalmé (Wolfram von Eschenbach művéé), Ulrich von Türheim folytatásával együtt, az ugyanott levő XV. századi erkölcsi mesegyűjtemény és a XIV. századi tanköltemény a számos becses prózai kézirattal, fontos helyet biztosítanak Egernek a német irodalomtörténetben. A kalocsai kodex becses és terjedelmes gyűjteménye is felénk fordította a német tudósok figyelmét s a gyulafehérvári Batthyáneumnak részben Lőcséről származó német gyűjteménye, különösen Hadamar von Laber „Jagd"-jának, a szentek legendáinak, a királyok könyvének, a

Smidelein oder Mariens Lob, Das guldîn Lob című és egyéb kéziratai sorban emlékeztetik az irodalomtörténetírót arra a sűrű kulturális érintkezésre, amely Magyarország és nyugati szomszédai között folyt. A vidéki levél- és könyvtárak szorgosabb átkutatásától e téren is sokat várhatunk még, hiszen egyre-másra kerülnek elő kisebb-nagyobb értékű kéziratok. Így újabban Győrött azon Hartlieb János Sándor énekének egy kézirata, melyről az imént jelent meg egy derék értekezés.[1] Ezen kincseinket azonban magunknak kell ellajstromoznunk és számon tartanunk, nehogy a német tudósok maguk legyenek kénytelenek ezt a munkát elvégezni, úgy mint ezt újabban Roethe Gusztáv berlini egyetemi tanár tette a kőszegi Renout de Montalbaen kézirattöredékkel a Zeitschrift für deutsches Altertum und Literatur XLVIII. kötetében. Tehát egyrészt mint eme lajstromba felveendő érdekes ezen kodex. Másrészt szükséges bemutatni azért is, mert sem ezt, sem rokonait még nem ismertették német nyelven sem. Maga ez a jelentés is a Zeitschrift für deutsches Altertum számára írt cikk, s célja kéziratunkat megismertetni, helyét és rokonait megállapítani.

Kodexünk alkalmi költeményt, epithalamiumot tartalmaz. Lakodalmi verset, de nem abban az eredeti értelemben, melyet e műfaj neve mutat s amely szerint az ifjú pár szobája előtt, ἐπι θαλαμῶ énekelték. Nem dicsőítő költemény ez, mely Hyment apostrofálva a házasélet gyönyörűségeiről szól, hanem epikai jellegű munka. — Az epithalamium eredetileg nem elbeszélő műfaj, eredeti alakja egyszerű felkiáltás, éljenzés féle volt Hymenre s csak később Stesichoros műve és Hesiodos Thetis és Peleas-ja, majd Catullus költeményei által fejlődött irodalmi műfajjá. S minthogy semmiféle szabályhoz kötve nem volt és a kor szokásaihoz alkalmazkodott, igen változatos alakokban tűnt fel. Innen van az, hogy az epithalamium jellege az idők folyamán annyiszor és annyira változott s tükrözte vissza korát. Az ókori epithalamium classicus tökéletességű formájával és sikamlós, sőt obscoen tartalmával, mythologiai alakjaival realistikus bepillantást enged a classicus világba. Ellenben Marini Caraffa Vincére írt epithalamiumában a renaissance világot idézi fel előttünk s Silenével énekelteti

[1] Ism. Egyetemes Philologiai Közlöny 1909. 692. l. Heinrich Gusztáv.

el Aminta pásztornak epithalamiumát. Nálunk Gyöngyösi epikai epithalamiumai a barok kort jellemzik úgy, mint Malherbe vagy Scarronéi, vagy mint Rubensnek a Louvreban látható festett epithalamiuma, képsorozata, melyen IV. Henriket és Medici Katalint örökíti meg, körülvéve őket vidám, kövér angyalkákkal, geniusokkal s Venushoz, Marshoz hasonlítva, az ő attributumaikkal látva el őket, hőseit.

Nem ok nélkül idéztük őket. Ilyen epithalamium a zay-ugróczi kodex is. Ez is korának tükrözője, sőt épen kultúrtörténeti érdeke feledteti el költői értékének csekély voltát. A középkor alkonyán bemutatja a középkorban divatozott házassági szokásokat, ünnepélyeket és lovagi tornajátékokat. S amint Gyöngyösi nálunk virágos költői formába tudta öltöztetni, eleven, érdekes elbeszélésekké, regényekké szőni az általa megénekelt házasságokat, úgy a jelen versezet szerzője, e csekély költői tehetségű, száraz íródeák is epikai formában, a korabeli rimes krónikák módján elbeszéléssé dolgozta fel egy házasság történetét a szereplő fejedelmi személyek dicsőítésére.

A versezet hőse II. Frigyes választófejedelem, pfalzi gróf, Bajorország hercege, Fülöp hercegnek negyedik fia. Ugyanaz, akinek utazásait, terveit és csalódásait bizalmas embere, a lüttichi Thomas Hubertus oly élénken írta le Annaleseiben. 1482-ben született. Mint ifjú herceg megnyerte Szép Fülöp barátságát s a Habsburgok politikájának buzgó híve lett. Úgy is mint diplomata, úgy is mint hadvezér nagy szolgálatokat tett a Habsburg-háznak. Azonban szolgálatait rosszul jutalmazták, amennyiben egy Habsburg hercegnő kezét mindenféle kifogásokkal élve megtagadták tőle. Frigyes ennek következtében elhagyta az osztrák szolgálatot, hazatért s 1544-ben bátyjától, Lajostól átvette az uralmat. Uralkodásának egyik eredménye volt a reformáció elterjedése Svájcban. Meghalt 1556-ban. II. Frigyes nőül vette Dorottya dán királyleányt és ezen házasság alkalmából készült a jelen költemény.

Kéziratunk jelzete: Gróf Zay Levéltár 115. Az első lapnak belső szélén XVI. századi oklevélírással: Ohn Gott Nichts. Hanns Wolff kgnes (?) m. p. A papiros körülbelül minden második lapjában vizjegy: üres címerlap fölött ferde kereszt kunkorodó véggel. A kézirat állapota néhány szúrágáson kívül kifogástalan, használatának nincs nyoma. Az írás egyenletesen fakult, de mindenütt olvasható.

A lapok magassága 30 cm., szélessége 21½ cm.; a beírt felület magassága körülbelül 20½ cm., szélessége körülbelül 12½ cm. Egyhasábos, minden második sor új bekezdéssel. A fejezetek, címek kövér, fekete, új bekezdések, alineák díszes, fekete, a fejezetek initialei pedig gondosan rajzolt, felváltva kékre és pirosra festett, nagy díszes betükkel jelezvék. A kötés diszítései: a legszélső keretben felváltva egy fejedelem, egy nő és egy fiú feje medaillonokban; a második keretben arabeszkek között felváltva egy férfi és nő teljes alakja két falnak dülő apródéval. A harmadik keret négy sarkában kétfarkú oroszlán, a másik oldal harmadik keretében egy kormánypálcás és almás koronás férfi mellképe váltakozik egy kormánypálcás nő s egy barétos ifjú mellképével. Ezenkívül tölgymakkok és sarkantyúka virág (tropaeolum)-féle diszítik a kötést.

A bevezető részben (Vorredde) az asszonynak jó tulajdonságairól van szó. Az első sorok így hangzanak:

Kong Salamon von gott begabt,
Das er die höchst weyssheit gehabt,
Vor anndern menschen hie auff erdt
Hatt im Spůrchbüchlin hoch gemerdt
Der weÿber lob so sprechende
Eyn empssig frauw ist swebende
Cron ires mans sonnder all wanckh
Lustig und süss ir unbefangk.

A nő szépségeinek dicsőítése után a házasság hymnusa következik. A költő elmondja a házasság eredetét, vagyis Éva teremtetését Ádám bordájából. Azután a házasság szentségét bizonyítja Krisztus és szent Pál szavaival s végre a házasság társadalmi és nemzeti szempontból való fontosságát fejtegeti. Ezt az általános bevezetést követi az első fejezet (Vonn Pfalzgraue Friderichs Hertzogen in Bayern werbung bey Ko ∞. Keys. Maiestat umb frewlin Dorotheam geborne Konnigin von Denmarckh), a második *Frigyes* pfalzi grófnak, Bajorország hercegének háztűznézését és *Dorottya* dán királylány, II. Keresztély (Cristiern) király leánya kezének megkérését mondja el. Dorottya gyámja, anyai nagybátyja, a hatalmas *V. Károly* császár örömmel beleegyezett a házasságba. Azonban másnak is volt szava ez ügyben s ezért Frigyes búcsut vevén a császártól, Probantba (Brabant) ment *Mária* királynéhoz, II. Lajos

magyar király özvegyéhez és Károly császár nővéréhez, aki Brabant (Németalföld) helytartója (gubernatin) volt.

Und eylends reyst er balt dohin
In Probandt zu der konnigin
Fraw Maria der Wittwe klar
Ludwigs so kong Inn Hungern war
Derselbe war vor Jarn umbbracht
Von Türckhen in eyner grossen slacht.
Zeigt Irer konglichen würrd an
Was er bey Irem bruder hatt gethan.

Miután a királyi özvegy is megadta beleegyezését, a brüsszeli udvarnál nagy pompával megtartották az eljegyzést.

Ugyanekkor elhatározzák, hogy az esküvőt Nagy Boldogasszony napján, Heidelbergben fogják megtartani. Mert nem jó azt halasztani — okoskodik a költő:

Fraw seld thu dich recht bedencken
Wo lieb nach lieb sich thuet krencken
Das du die sach wolst fordern schnell
Und nit einmischen ungesell.

Damit ir beyder leyb erquickt
Und durch verzug nicht hart gedrickt
Mich dünkt aber das ungelück
Beweyset gern seyn valsche Tück.

A nagy nap közeledtével még egyszer találkozik Dorottya hercegnő anyai nagynénjével, Máriával Franciaország kormányzó királynéjával a hollandiai Camerichben. E találkozó ceremóniáinak részletes leírása költői értéket nélkülöz ugyan, de a versezetnek művelődéstörténeti becsét csak emeli.

Mit ir so ritten auff der fart
Eyn wolgebutzte reysig schar
Der bey funfzehen hundert war
Wie mir glaublichen ist geseit
Die herren waren all bekleit
Inn sammaten Wappenröcken
Darob gross guldenen ketten, etc.

Mialatt Mária királynő anyai tanácsokkal látja el a menyasszonyt, Heidelbergben a vőlegény családja nagy előkészületeket

tesz fogadására. A vőlegény izgatottan várja az esküvő napját. Nemes alakját számos mondai hőssel, majd Artus királlyal, majd Titurellel hasonlítja össze a költő, aki igen szereti olvasottságát fitogtatni.

Ey wie so lieplich was sein gstalt
Sie glich der jugent mit gewalt
Und zeyget an Inn mannes fell
Gleich wie der manlich Titurell.

A daliás vőlegény erényei után a menyasszony bájainak leírására kerül a sor s miután származását is megtudtuk, elbúcsúzni látjuk Brabantból és vőlegényét követve Heidelbergbe menni. A költő nem tudja magát irodalmi reminiscentiáktól visszatartani s a lovagi eposz ismeretes alakjait aposztrofálja hasonlatul:

Nicht sonder schmertzs die fürstin beidt
Namen von ein Iren abscheidt
So Kundwiramur wie ich meyn
Schidt nit von Irer Ammen reyn
Sigunen klar also ungern
Die ires Talphins musst entpern.

Végre elindul a pompás menet s elér Heidelbergbe, ebbe az ősrégi városba, amely, mondja a költő, Trier után Németország legrégibb városa. Frigyes herceg, a vőlegény nagy ünnepséggel fogadja menyasszonyát és kíséretét. Következik a két sereg leírása, a bársonyos aranyrojtos hintóké, az almásszürke méneké, a pompás ruháké. A várba való bevonulás alkalmat ad Heidelberg várának s a termeknek leírására, amely igen hosszúra nyúlik. Még aznap végbement az esküvő, melynek ceremóniáját Speyer püspöke vezette nagy kísérettel. Erre az esti lakoma kezdődött, melynek leírása megint telítve van irodalmi vonatkozásokkal:

Ich glaub der tempell auff monsaluatsch
Den Titurell erbauwen halt
Möcht dissem werckh geleichen nicht
Gethirs, laubwerckh und bild man sicht . . .

Ezután a vendégek névsorát és az étlapot kapjuk, majd a zene szólal meg s ez a látvány ismét Artus királyra emlékeztet:

Kong Artus mit syne tafellrundt
Den Wolframs von eschenbachs mundt
Hochgepriesen in seinn gedicht
Hetten sies bschawt mit irem gsicht.
Sie hettens auch preisen műssen.
Unnd dissen wirtt begrüssen.

Lakoma után tánc következett. A termet fáklyák világították be, felvonultak a táncra kész hölgyek s a társaság, melynek itt névsorát kapjuk, táncra perdül.

Parsiffall und Thschionatulander
Lancelot und vill annder
Ritter hoch von der tafellrundt
Wan sie gesehen dissen bundt
Der frauwen undt jungfrauwen jung
Ich swers die hetten manchen sprung
Umb irent willen műssen pflegen
Titurell und die anndern degen
Welche mit zucht hudten den gral
Wann die weren gwest in dissem sal
Ich glaub ir treuw hett nit vergessen
Viel lobs und rumbes zu gemessen.

A következő fejezet a násznép ceremóniáit írja le, Wolfgang herceg kikiséri a menyasszonyt a táncteremből, aztán leveszik fejéről a hajadoni koszorút s bevezetik férjéhez, mire a költő hosszú himnuszt zeng a házaspárról s jókívánságokkal halmozza el a fejedelmi párt.

Reggelre kelve a vendégek az ifjú párnak átadják a nászajándékaikat, először Károly császárét, azután a királyokét, Ferdinándét és a többiét. Majd a templomba indul a menet, ahol nagy zenés misén vesz részt. A mise után reggeli lakoma következik, melynek végeztével a vitézek fegyverzetbe öltöznek. Elsőnek Lajos herceg, Frigyes bátyja indul s vezeti a fényes menetet a mérkőzés szinterére. Először csapatmérkőzés folyik, melyben tizenkét pár csap össze, azután egyes párok küzdenek lovagi szokás szerint a kitűzött díjakért. Így mulik el harcjátékkokkal a nap. Estére a várba

visszatérve új tánc kezdődik, melynek folyamán a tornajáték győzteseinek átadják a jutalmakat, aranyos kardot, aranyos keztyűt és egyebeket. A harmadik nap, azaz a keddi, az ifjú hercegné rosszuléte folytán evés-ivásnak, mulatozásnak volt szentelve s különös esemény nélkül mult el. Szerdán azután, Szent Mihály napján a lovagi tornajáték paródiája, a legények tornája folyt le, mikor is polgári legények szamarakon ülve vastag, nehéz, hegyes karókkal rontottak egymásra. Öltözetük teljesen a vitézeké szerint készült, de otrombán s a címerükben egy vagy két szamárfej, vagy sapkás majomfej és hasonló motivumok díszelegtek. A költő belemelegszik az elbeszélésbe s a szokottnál élénkebbé lesz:

Mit sterckh und rechter mannes kraft
Brachen sie do redlich ir schaft
Bey dissem schimpff mit grossem schall
Die Baukh man slug das es erhall
Und bliesen drommeter frischlich
Der bůhurt umbethumb merht sich
Hie fiel eyner, der ander hieng
Und whert sich vast biss Im entgieng
Die faust vom zaum das er hinsankh
Der annder wieder sich auffswankh
Und warff sein warm auff mit geschreÿ.

A tornajátékot újra tánc s a jutalomdíjak kiosztása követi. Az ötödik, vagyis csütörtöki napon komoly tornajáték, lándzsatörés volt, melyen a győztes díj gyanánt menyasszonyt nyert. Heves küzdelem folyt, melyet még versenyfutás is követett. Ennek végével tánc és befejező lakoma következett. A pénteki napot a palotában töltötték a vendégek mulatozva. Este színielőadást tartottak s élőképeket mutattak be:

Eyn mommerey was ordinirt
Der edlen fůrstin lust zu mern

A régi dicsőség emlékeit idézik fel. Az egyik alak Barbarossa Frigyest jelképezi (mit seym langen Tůrckischen hudt). Ezután balett és tánc következett. Szombaton aztán szétoszlott a társaság, miután mindkét részről az illendő beszédek és udvariasságok elhangzottak. Végre az üdvözlő követségeket fogadta a hercegi pár,

többek közt Nürnberg városaét s ezzel a lakodalom véget érve az ifjú pár maga indult látogatásaira.

Ez a zay-ugróczi kódex tárgya. Az egyszerű cselekmény a krónikás bőbeszédűségénél fogva huzódott el hatalmas kötetnyire. Nagy részletességével, hosszú felsorolásaival inkább hűségre, mint költői lendületre vágyik ez az igazi Pritschmeister szerző. Művét jutalom reményének fejében készítette s ajánlotta II. Frigyesnek, amint ezt az utolsó sorokban olvassuk.

Damit o durchleuchtiger fürst
Auss treuwen gmůdt hertzlich gedürst,
Befiehlt sich gar demůtiglich
Deyner gnad unterthenigliche
Bittend dein fürstlich gnade woll
In han in gnedigen bevoll
Sein tumpes dicht zum pesten an
Nemen und in gnaden verstan

Das soll und wůrdt er vleissiglich
Verdienen weyther williglich
Ob icht in etwas wer geirt
Der dichter bitt werdt corrigirt
Sovil im warlich kundig wardt
In dem hat er kein oleiss gespart.

Az egész versezet, amint látható, még a XVI. században is erősen divatozó rövid, négyemelkedéses rímpárokból áll. Nyelve a XVI. század elején kialakulni kezdő újfelnémet irodalmi nyelv ingadozásait mutatja. Harer sokat olvasott; a német nyomdák kezdő helyesírása, amelyet úgy mint a franciát, következetlenség és fölösleges komplikáltság jellemez, őreá irányító hatással volt. Ugyanez az ingadozás, amely a helyesírásban, észlelhető nyelvében is. Különösen Luther nyelve szerint igazodott. Még azokat a régiességeket is, melyeket Luther későbbi irataiban alkalmazott, felvette Harer.[1] A kicsinyítő képző nála is még-lîn alakú pl.: Sprůchbüchlîn, frewlin. Az intervocalis w még mindenütt megvan: *treuwe, frauwe, euwer,*

[1] Dr. Carl Franke: Grundzüge der Schriftsprache Luthers. Görlitz. E. Remer 1888. V. ö. pl. 86. és 201. l. Erre s a következő kettőre Petz Gedeon egyetemi tanár úr volt szíves figyelmeztetni. Grundlagen des neuhochdeutschen Lautsystems von Karl von Bahder. Strassburg, Trübner 1890.

neuwer marckt, schauwen, erpauwen. Az igeragozásban is régies alakokat találunk: az analogia még nem hatott mindenütt pl. ziehen impft. *zoch* és *zohe* e. h. zog; összevont alakokat is találunk még, ilyeneket, mint gesaget helyett *geseit*, geklaget h. *gekleit* és gekleidet h. is *gekleit*, továbbá: haben=*han* verstehen=*verstan*. Kodexünkben még a régi alakokat látjuk: *entpfangen* (empfangen), *stahell* (Stahl), *gemahell* (gemahlin), *was* (war), *michel* (gross), *tump* (einfältig).

Nyelvjárása felnémet. Jellemző sajátsága, mint a bajor-osztráké, a *be-* és *ge-* igekötők *e*-jének elnyelése és kodexünkben állandóak az ilyen alakok, mint *gwest* e. h. gewesen, *ghören, gmachet, gschmücket, gstein, gmacht, gmach, gschicht* e. h. geschieht, *gfesse, gmüdt, gwaltig, glert,* továbbá: *bschehen, bschauwen, bhausung, bfohlen.* Az *ü* helyett *i* hangzó ejtése még ma is szokásos; a zay-ugróczi kéziratban: *entzickt, spirn* e. h. spüren, *gerist* e. h. gerüstet. Jellemzők még: a névelő elnyelése: d'Kirchen e. h. die Kirchen, a kettőzött *d* ich *redde* és *vorredde* e. h. rede, *hanenfedder*; *hot* e. h. hat, *konst* e. h. kunst, *seint* e. h. sind, reylich e. h. reichlich.

Harer maga Heidelbergben élt s valószínűleg pfalzi nyelvjárásban beszélt, de írásban a fejlődő irodalmi vagy mondjuk nyomdai nyelv hatása alatt nem érvényesítette nyelvjárásának sajátságait.[1] Az említett nyelvi sajátságok, ha nem különösen jellemzők is a felső frank nyelvjárásra, nem ellenkeznek vele.

A szerző nevét megtaláljuk az utolsó sorok acrostichonjában:

Pfaltz o lobliches fürstenthůmb,
Ess dienet dir zů grossem růmb
Tichter verhofft solch heyrat gůt
Ess felet nicht an gnedigen můt
Romisch keyserlich maiestat
Hochlich darob entpfangen hat
Auch des bruder kong ferdinandt
Reylich sein gnad hat gott gesandt
Eyn solches werck zů richten fein
Recht lob und danck sey darůmb sein.

[1] Virgil Moser: Historisch-gramatische Einführung in die frühneuhochdeutschen Schriftdialekte. Halle a. d. S. Verlag der Buchhandlung des Waisenhauses 1909. 56—71. l.

Tehát Peter Harer. Kevéssé ismert név a német irodalom történetében.

Pedig, ha mint költő nem is, mint történetíró kétségkívül jelentékeny egyéniség. Mindenekelőtt elsőrangú forrás az 1525-iki szomorú parasztlázadás történetéhez, melyet mint szemtanú ő írt meg a legbehatóbban és leghitelesebben. Harer, írói nevén Crinitus történelmi munkáiból merítették az összes e korral foglalkozó történetírók; őt kivonatolták Thomas Hubertus, Leodius, Schlusser von Sudenburg, s az ő nyomán írta meg Buchholz is e korszak történetét. Ő volt az egyetlen, aki után a történetírók, írók haladtak addig, míg a hercegek, hadvezérek és parasztoknak 1524—25-ből való levelezését ki nem adták.

E férfiú személyi vonatkozásairól a legújabb korig csak keveset tudtak és a róla szóló monographia írója Otto Ludwig Schäffer; „Das Verhältniss der 3 Geschichtschreiber des Bauernkriegs: Harer (Crinitus), Gnodalius, u. Leodius." c. művében nem tud egyebet kideríteni, mint azt, ami már krónikájában is fel van jegyezve, hogy t. i. V. Lajos pfalzi hercegnek titkárja volt s ilyen minőségben részt vett ura seregével a paraszthábor úban. Ujabban aztán eddig figyelembe nem vett okiratok segítségével több világot vetett életére Hartfelder Károly: „Ueber Peter Harer" c. cikkében a Forschungen z. deutsch. Gesch. XXII. kötetében és: Zur Geschichte des Bauernkrieges in Südwestdeutschland, Stuttgart 1884. 4—14. l. Ebből megtudjuk, hogy felesége Margaretha Schwarzerdt volt, Melanchton Fülöpnek a nővére, aki különben már egyszer Stich Andrásnak heidelbergi irodavezetőnek a felesége volt, és ezen első házasságból három gyermeket hozott magával. Harertől négy gyermeke született, egy fiú és három leány, de nemsokára, 1540-ben meghalt és bátyja, Melanchton Fülöp keservesen siratta, mert édesanyja mását látta benne. Azt mondja Melanchton róla (A Corpus Reformationisban.): „erat effigies matris, et singulari gravitatis praedita".

Harer érdemei ezenközben egyre gyarapodtak. 1542-ben Lajos herceg, II. Frigyes bátyja, hosszú és hű szolgálatáért nagy évdíjjal jutalmazta. Ezt különösen azért érdemelte meg, mert a pfalzi zavaros hűbéri viszonyokat egy hűbéri törvénykönyvvel rendezte.

Ennyi minden, amit róla biztosan tudunk. Kétségtelenül kiváló iskolázásban volt része, ami a XV. század végén a Rajna mentén

nem volt nehéz, mert akkortájt számos kiváló iskola emelkedett ott. Sógoraitól, Melanchton Fülöptől és ennek öccsétől a történetíró Georg Schwarzerdttől is sokat tanulhatott, mert jó barátságban volt velük. Klasszikus műveltségét mutatja a római történelem és irodalom ismerete. Írt egy Vita Horatii-t és egy kommentárt Cicero leveleihez. Még jobban ismerhette a bibliát, melyből számos hasonlatot merít. De legjobban a német irodalomban merült el. Különösen Wolfram von Eschenbach műveit olvasta eredményesen. Láttuk, hogy II. Frigyes házasságának történetét élénkíteni és szemléletesebbé tenni akarván Artus királyról, asztalköréről, Sigune, Parcival, Tschionatulander, Lancelot, Titurelről és Wolfram egyéb költői alakjairól szól. Különben is művei sokoldalú tudásról és gazdag praktikus tapasztalatról tanuskodnak. Történeti főműve a paraszthábor ú, melyet először németül írt meg, azután pedig maga latinra fordított. Címe: Eigentliche Warhafftige beschreibung des Bawrenkrieges stb. E munkának legfőbb érdeme az, hogy szerzője, mint szemtanú, írja, le a történetet, érdeme továbbá ebből folyó élénk előadása.

Történeti munkáin kívül Harer költött, illetve rímelt is. Egyik ilyen művét, a zay-ugróczi kodex versezetét már ismerjük. A másik, amely Fülöp hesseni grófnak és János szász hercegnek a püspökök ellen való háborúját írja le ugyanolyan: ugyanaz a széles előadás és költőietlenség jellemzi.

A zay-ugróczi kézirat nem egyedül képviseli e versezetet. Egy vatikáni kézirat, amely ismét visszakerülve eredeti helyére, Heidelbergbe, ott az egyetemi könyvtárban Pal. germ. 337 jelzéssel van ellátva, tökéletes mása a zay-ugróczinak. Ugyancsak aranynyomású, barna bőrkötésű folio kézirat 103 lappal, kék és piros iniciálékkal. Címe ennek sincsen. Szövegük, külsejük csaknem egyező. Vannak köztük helyesírási külenbségek, de olyanok, melyek amúgy is következetlenek. Nem lehet megállapítani, melyik az eredeti s melyik a másolat. Ezenfelül mindkettő egy kéz írása s így valószínű, hogy mindkettő egykorú tisztázata Harer fogalmazványának, aki két példányban írta vagy íratta le művét. A heidelbergi kézirat végén találjuk évszámát 1536. Ennek egy újabb másolata van a müncheni királyi udvari könyvtárban 1759-ből és egy töredék kézirat a zweibrückeni gimnázium tulajdonában.

A kéziratok viszonya a következő:

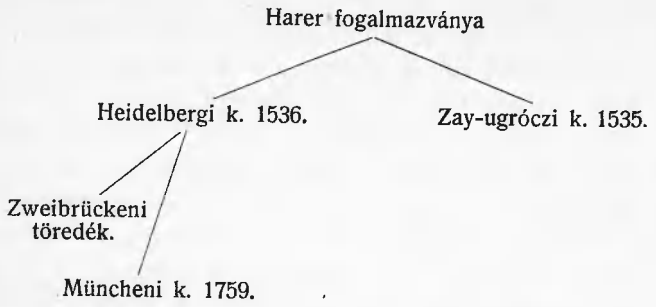

Még egy utolsó kérdés tólul elénkbe: Hogyan és mikor került ez a kézirat, melynek a zay-ugróczi kodex az egyetlen szabad példánya (a heidelbergi k. a hősnek, II. Frigyesnek sajátja volt) hazánkba? Lássuk adatainkat. Ami a kort illeti, a kézirat kétségkívül egykorú szerzőjével. Ez mint a pfalzi herceg titkára utazgatott Délnémetországban. A kézirat belseje vagy kötése ugyan nem ad egyéb útbaigazítást, mint, hogy valami Hanns Wolff nevű emberé volt, de a kötés sarkaiba nyomott nyolc aranyozott kétfarkú oroszlán arra enged következtetni, hogy e példány Csehországban volt valahol. Ezek a nyomok, melyek a kézirat felől vezetnek hazánkhoz. Mely nyomok vezetnek viszont Zay-Ugróczról a kézirathoz? A Zay-család régi tagjai közül szemünkbe tünik a nagytehetségű Zay Ferenc. A király követségekkel bízta meg, ő maga, amint említett irata mutatja a diplomácia mellett a történelem iránt érdeklődött különösen. Érdeklődött a Németország felől jövő új hit iránt, és valószinűleg levelezett Melanchtonnal is.[1] Melanchton pedig, amint már tudjuk kodexünk szerzőjének, Harernek sógora és jó barátja volt. Ez az egyik fonál, amely a kodexet, szerzőjét és Zay-Ugróczot összeköti. A másik az, hogy Zay Ferenc I. Ferdinánd bizalmasa és követe volt; a versezet hőse, II. Frigyes is a Habsburg-ház szolgálatában állott, szerzője, Harer pedig úgy látszik szintén megfordult Ferdinánd udvarában s neki ajánlotta történeti művének egyik példányát. A két történetíró itt is találkozhatott. Van még egy harmadik szál is. Említettük, hogy a kézirat kötésének kétfarkú

[1] Thallóczy Lajos: Zay Ferenc. Magy tört. életrajzok 1885. 30. l.

oroszlánjai talán cseh birtokosra mutatnak. Zay Ferenc pedig 1546-ban Csehországba és Szászországba vezette csapatait, hogy részt vegyen Károly császár hadával Saxoniában a schmalkaldeni háborúban s Torgaunál úgy kitüntette magát, hogy Tinódi dicsőítő szavai ő reá is vonatkozhatnak.[2] — Kevés adatunkból csak ezt a lenge, ingó hidat építhettük meg kodexünk eredetének magyarázatára. Ebből is valószinű, hogy már a XVI. században Zay Ferenc szerezte meg Zay-Ugrócz számára, akár Ferdinánd udvara révén, vagy Melanchton útján, akár személyes találkozás által, vagy valamely csehországi birtokosától.

Lényegesebb az, hogy a becses kézirat mibenlétét, szerzőjét és rokonait sikerült megállapítanunk.

[2] U. ott.